Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
вул. Галицька 7, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Дмитришин Марта Васильевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и финансов
Тернопольский национальный экономический университет
Ивано-Франковский учебно-научный институт менеджмента
ул. Галицкая 7, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dmytryshyn Marta Vasylivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Ternopil National Economic University
Ivano-Frankivsk Institute of Management
7, vul. Halytska, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

УДК 336.16

РЕНТНА ПОЛІТИКА В ПРИРОДНО-РЕСУРСНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Доброскок С.С.

Предметом дослідження *є рентна політика.*

Метою дослідження *є характеристика рентної політики в природно-ресурсній сфері України.*

Методи*, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.*

Результати роботи*. Охарактеризовано та проаналізовано рентну політику в природно-ресурсній сфері України.*

Галузь застосування результатів*: Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування.*

Висновки*. Реалізація завдань державної рентної політики передбачає створення й використання таких регулюючих механізмів, які б надавали можливість запобігати незаконному привласненню ренти, забезпечувати її повніше вилучення, а також раціональний, економічно та соціально виважений перерозподіл.*

Ключові слова: *рентна політика, природно-ресурсна сфера, дохід, економіко-правове регулювання, платежі, рентні відносини, податкова система.*

РЕНТНАЯ ПОЛИТИКА В ПРИРОДНО-РЕСУРСНОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ

Доброскок С.С.

Предметом исследования *является рентная политика.*

Целью исследования *является характеристика рентной политики в природно-ресурсной сфере Украины.*

Методы*, использованные в процессе исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.*

Результаты работы. *Охарактеризовано и проанализировано рентную политику в природно-ресурсной сфере Украины.*

Область применения результатов*: Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления.*

Выводы. *Реализация задач государственной рентной политики предусматривает создание и использование таких регулирующих механизмов, которые бы предоставляли возможность предотвращать незаконному присвоению ренты, обеспечивать ее полное удаление, а также рациональное, экономически и социально взвешенное перераспределение.*

Ключевые слова: *рентная политика, природно-ресурсная сфера, доход, экономико-правовое регулирование, платежи, рентные отношения, налоговая система.*

THE RENTAL POLICY IN THE NATURAL RESOURCE SECTOR OF UKRAINE

Dobroskok S.S.

The subject of research *is the rental policy.*

The aim of the study *is to characterize the rental policy in the natural resource sector of Ukraine.*

Methods *used in the research process: generalization of the method of comparative analysis, statistical and other research methods.*

The results of the work*. Described and analyzed the rent policy in the natural resource sector of Ukraine.*

© Доброскок С.С., 2017

The scope of the results*: the Verkhovna Rada of Ukraine, bodies of local self-government.*

Conclusions*. The implementation of the state rent policy provides for the creation and use of such regulatory mechanisms, which would provide an opportunity to prevent misappropriation of rents, to ensure its complete removal, as well as sustainable, economically and socially balanced redistribution.*

Keywords: *rental policies, natural resource sector, income, institutional regulation, payments, rent relations, the tax system.*

Актуальність. Рентна політика являє собою засновану на певній науковій базі систему принципів і напрямів діяльності, а також відповідну їм сукупність заходів, що проводяться органами державної влади, регіонального і місцевого самоврядування у сфері регулювання виробництва, розподілу, споживання, накопичення, експорту та імпорту економічного продукту з метою забезпечення ефективного пошуку (виявлення), стягнення, акумуляції та використання доходів рентного характеру і підвищення рівня життя всього суспільства. Рентна політика передбачає використання особливого інструментарію, а також системного законодавчого забезпечення. Як складова економічної політики вона, у свою чергу, містить інституційну, податкову, цінову (бюджетно-фінансову в цілому), зовнішньоекономічну (митну) та інші складові.

Забезпечення економічного зростання й актуальність завдань щодо більш ефективної регуляторної політики привернули увагу вчених, урядовців і народних депутатів до розв'язання проблеми ренти і рентних відносин в Україні. Держава, на їх думку, втрачає контроль над рентою, а це позбавляє народне господарство важливого ресурсу для розвитку та призводить до суттєвих фінансових втрат для безпосередніх товаровиробників. Причинами такої ситуації є слабкість державного регулювання, деформація і неповнота ринкових механізмів, монополізм невиробничих структур тощо, що породжує масштабний перерозподіл і необґрунтоване привласнення ренти. Формування рентної політики і розробка властивих їй специфічних механізмів регулювання вимагають виваженості й послідовності, а відтак мають спиратися на науково розроблені підходи [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням основних положень теорії рентних відносин розкриваються у працях класиків економічної теорії: Дж. Андерсена, Ф, Кене, Д. Мілля, Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Маршала, В. Парето, В. Петі, Д. Рікардо, Н. Сеніора, А. Сміта, Ф. Уокера, Е. Уеста.

Значний внесок у дослідження рентної політики внесли такі вітчизняні вчені-дослідники: І.П. Булєєв, Б.М. Данилишин, Б.Є. Кваснюк, Є.А. Лапко, І.Й. Малий, В.С. Міщенко, С.В. Мочерний, М.А. Хвесик та інші.

Виклад основного матеріалу. Головною метою державної рентної політики і відповідного регулювання є примноження і зростання капіталізації природної складової національного багатства. Державі як власникові природних ресурсів належить прерогатива в розпорядженні рентою як тією частиною доходу, що не залежить від підприємницької діяльності. На державу ж покладаються обов’язки щодо запобігання необґрунтованому привласненню ренти. Завдання держави в цій сфері полягає у відслідковуванні відповідних процесів, зокрема на ринках продукції природо-експлуатуючих галузей (сільськогосподарської, гірничої, лісової), і відповідному експортному регулюванні. У цілому створена в Україні система рентного регулювання у сфері природокористування й екологічного оподаткування, а також сучасний рівень платежів і зборів не забезпечили стійкого прогресу в мобілізації та акумуляції фінансових ресурсів, а також цільового спрямування коштів на здійснення природоохоронної діяльності [2].

Сьогодні рентні платежі забезпечують гарантований дохід держави, але не вирішують проблеми із вилучення надприбутків у підприємств видобувної галузі. Економічно необґрунтоване встановлення ставок рентної плати на нафту і природний газ призводить до збиткової діяльності нафтогазовидобувних підприємств, не дає можливості здійснювати приріст запасів та забезпечити технічне переоснащення родовищ. Крім того, потрібно зауважити, що видобутий підприємствами НАК «Нафтогаз України» газ постачається населенню за регульованою державою ціною, яка покриває лише собівартість, рентну плату та інші податкові зобов’язання. За таких умов видобувати газ стає невигідним. Така політика призводить до постійного дефіциту капітальних вкладень. За однакової ціни на видобуті нафту і природний газ та єдиної системи оподаткування величина рентних платежів не може бути однаковою для всіх родовищ, її роль повинна полягати в регулюючій функції держави і забезпечувати зацікавленість надрокористувача в розробленні родовищ як зі сприятливими гірничо-геологічними умовами, так і таких родовищ, де гірничо-геологічні умови обтяжливі для економічно вигідного видобутку нафти і природного газу. У цілому створена в Україні система рентного регулювання у сфері природокористування та екологічного оподаткування не забезпечує стійкого прогресу в мобілізації й акумуляції фінансових ресурсів, а також цільового спрямування коштів на здійснення природоохоронної діяльності. Вони виявилися малоефективними і як механізм стимулювання цієї діяльності. Сучасний механізм платежів і зборів за використання природних ресурсів, побудованих на рентній основі, неадекватно відбиває реальні екологічні втрати суспільства і не створює достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності. Це негативно впливає на економіку, деформуючи процеси її структурної перебудови, оскільки учасники інвестиційної діяльності за таких економічних умов будуть вибирати енерго- та ресурсомісткі проекти. У 2011 році була прийнята Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 року, у якій зазначено, що одним із вагомих факторів подолання кризового положення в економіці України є належне забезпечення потреб економіки в мінерально-сировинних ресурсах і їх ефективне використання [1]. У зв'язку з цим актуальності набуває аналіз результативності реформування податкового законодавства, що нещодавно було проведений. У

Податковому кодексі України [3] залишений колишній підхід, коли базою оподатковування є обсяг добутих у податковому (звітному) періоді корисних копалин (мінеральної сировини), що окремо розраховується для кожного виду корисних копалин (мінеральної сировини) для кожної ділянки надр. Для тих видів корисних копалин, для яких установлена абсолютна ставка платежу у вартісному 30 вираженні, база оподатковування тотожна об'єкту оподаткування. Для тих корисних копалин, для яких ставка встановлена у вигляді відсотка від вартості добутого обсягу, база оподатковування розраховується за найбільшою із величин: за фактичними цінами реалізації відповідного виду добутої корисної копалини (мінеральної сировини) або за розрахунковою вартістю. У частині рентних платежів автори вирішили обмежитися лише підвищенням ставок. При цьому концепція не змінюється, і введення більш справедливого принципу рентного доходу не передбачається. Згідно із законодавством України основою для формування нового економічного механізму із забезпечення розширеного відтворення природних ресурсів, їх охорони, регулювання раціонального використання став принцип платного, компенсаційного за змістом природокористування зі створенням системи відповідних платежів [4].

У загальному вигляді розрізняють шість видів платежів за ресурси: 1) платежі за право користування природними ресурсами; 2) плата за відтворення та охорону природних ресурсів; 3) рентні платежі за експлуатацію кращих природних ресурсів чи за якістю, чи за місцем їх розташування стосовно ринку; 4) штрафні платежі за понаднормативне використання природних ресурсів; 5) компенсаційні платежі за вилучення природних ресурсів із цільового використання або погіршення їхньої якості, спричинене діяльністю цих підприємств; 6) плата підприємств за використання середовища для розміщення відходів виробництва [5].

Дослідження сучасної системи регулювання рентного доходу від використання природних ресурсів виявило унікальність її значення щодо одночасного розв'язання двох нагальних завдань – нарощення фінансового потенціалу України її посилення ролі притаманних їй фінансових важелів у підвищенні ефективності його реалізації. З огляду на експертні оцінки, згідно з якими в Україні приблизно 80% щорічних фінансових потоків, що утворюються внаслідок використання її природно-ресурсного потенціалу, фактично не контролюються державою та обминають бюджет, не будучи охопленими відповідними платежами, формування дієвих фінансово-економічних механізмів вилучення природно ресурсної ренти постає суттєвим резервом зміцнення фінансового потенціалу держави. Звідси провідним напрямом розбудови податкової системи, прийнятної для екологобезпечного економічного зростання, є перетворення рентних платежів та екологічних податків на вагому складову доходів держави, в першу чергу, для акумуляції фінансових ресурсів на здійснення цільової природоохоронної та природовідтворювальної діяльності.

Дієвість рентної політики визначається ефективністю існуючої фінансово-податкової системи в частині вилучення, розподілу й перерозподілу природно ресурсної ренти, про що частково відмічалося у попередньому розділі, а конструктивність механізмів мобілізації ренти податково-бюджетною системою безпосередньо залежить від розвиненості системи рентних платежів за користування природними благами. На цей ланцюг послідовно взаємообумовлених блоків формування ефективної рентної політики з одного кінця тисне масив нерозв'язаних проблем науково-практичного опрацювання моделі рентної системи оподаткування, а з другого – не розроблені теоретико-методологічні проблеми функціонування та розвитку рентних відносин у сфері природокористування, що, відповідно, спричиняє нинішню усталену недосконаліть економічного механізму акумуляції та реалізації рентного доходу [6].

Складовими природно-ресурсного рентного доходу можуть виступати частини:

• доходу суб'єктів господарської діяльності, який не залежить від безпосередніх результатів такої діяльності і який пов'язаний з кількісною обмеженістю природних ресурсів та їх вичерпністю (абсолютна рента);

• доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується від використання природних ресурсів як фактора виробництва залежно від якості таких ресурсів (диференційна рента);

• доходу суб'єктів господарської діяльності, що отримується за рахунок використання унікальних чи єдиних (у тій чи іншій сфері) природних ресурсів (монопольна рента).

Розкриття природно-ресурсної ренти доцільно, на наш погляд, проводити не лише за критерієм реалізації прав власності на природні ресурси, а й за критерієм відношення до етапів процесу експлуатації ресурсу.

Багатоаспектність прояву природно-ресурсної ренти зумовлює різноманітність форм її вилучення, що може набувати вигляду спеціальних зборів, платежів, податків, орендної плати або інших. Практично всі сфери використання природних ресурсів і, відповідно, джерела формування природноресурсної ренти в Україні охоплюються механізмом ресурсооподаткування та супроводжуються внесенням відповідних зборів й обов'язкових платежів до бюджету.

Платежі (збори) за природні ресурси в Україні ідентифікуються із фіксованими рентними платежами і в такій формі найбільше відображають величину абсолютної ренти, що мобілізується власником природних ресурсів – державою. Справді, найперше сутнісне значення плати за використання природних ресурсів полягає у тому, що вона є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів та їх користувачем, яке здійснюється через цю плату як за право користування ними. Тобто, плата за право користування природними ресурсами є формою відображення абсолютної ренти, обумовленої наявністю феномена власності на природні ресурси як об'єкта господарювання. Джерелом її сплати має бути прибуток господарюючого суб'єкта – природокористувача.

Належна державі частка природно-ресурсної ренти може вилучатись у складі майнової (неподаткової) рентної плати, пов'язаної із наданням прав користування природним ресурсам, та/чи податкової – як плати (збору) за частину (обсяг) використаного природного ресурсу. Абсолютна рента може набувати форми акцизних зборів (наприклад, діюча рентна плата за нафту і природний газ), а також інших видів фіксованих ставок плати, в тому числі – форми експортного мита. В неявному вигляді рента – це частина доходів, що частково стягується в рамках загальної системи оподаткування доходів через податок на прибуток (диференціальна рента) та, незначною мірою, через податок на додану вартість, експортне мито (на продукцію природо-експлуатуючих галузей).

Зазначимо, що у податковій практиці поняття ренти традиційно застосовується лише стосовно справляння плати за нафту й газ, що є звуженим стосовно категоріального апарату теорії ренти і містить методологічні алогізми з позиції адекватності її класичним положенням.

На державу покладаються обов'язки щодо запобігання необґрунтованого привласнення ренти. Вона забезпечує вилучення природно-ресурсної ренти для того, щоб спрямувати відповідні доходи на користь усього суспільства. Досягнення цих завдань потребує науково обґрунтованої розробки стратегії й тактики ефективної рентної політики з урахуванням низки рентоформуючих факторів.

Утворення ефективної системи державного регулювання та контролю у сфері рентних доходів й збільшення на цій основі фінансових ресурсів держави пов'язано із становленням рентної політики.

Рентна політика, будучи складовою державної фінансової політики, базується на певній науковій системі принципів і напрямів діяльності та реалізується через відповідну їм сукупність заходів органами державної влади, регіонального і місцевого самоврядування у сфері регулювання виробництва, розподілу, споживання, накопичення, експорту та імпорту економічного продукту з метою забезпечення ефективних процесів стягнення, акумуляції та використання доходів рентного характеру. Рентна політика передбачає використання інституційного, податкового, цінового, зовнішньоекономічного інструментарію та системного законодавчого забезпечення.

Генеральною метою державної рентної політики є зростання капіталізації природної складової національного багатства. На шляху її досягнення держава спрямовує свої дії на:

• оптимізацію розподілу природних ресурсів між суб'єктами господарювання всіх форм власності за критерієм максимуму економічного ефекту;

• гарантування дотримання правових норм (законів, угод, владних і судових рішень), що необхідні для нормального перебігу економічних процесів, пов'язаних із рентними відносинами;

• удосконалення механізмів і нормативної бази платності на основі об'єктивних рентних оцінок і забезпечення більш адекватного фінансування заходів із охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу;

• екологобезпечне і ресурсоощадливе використання природних багатств, їх всебічне збереження та відтворення для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку [6].

Потреба у науково обґрунтованому механізмі податкового регулювання рентних доходів актуалізує дослідження сучасного стану реалізації рентної політики.

Висновки. Становлення рентної політики в Україні обмежилось на даному етапі створенням системи платного природокористування з відповідним законодавчим забезпеченням. Основним провідником реалізації природно-ресурсної рентної політики виступає саме її податкова складова з притаманним комплексом інструментів. При цьому конструктивність механізмів мобілізації ренти бюджетно-податковою системою безпосередньо залежить від адекватності/розвиненості системи платежів за користування природними благами.

Визначальною стратегією держави у сфері регулювання рентних відносин є забезпечення максимального використання природно-ресурсної ренти як національного надбання на користь усього суспільства. Рентний дохід за об'єктами природно-ресурсного користування має обчислюватись індивідуалізовано, що визначає диференційований підхід до встановлення рентної плати. Такий напрям рентної політики за своїм змістом є складовою більш загального завдання – удосконалення економіко-правового регулювання в цілому. Але від цього актуальність та невідкладність втілення відповідних заходів лише зростає. Прерогативи у їх реалізації належать передусім центральним органам державної виконавчої влади при належній правовій і науково-методичній підтримці. Причиною такої ситуації є слабкість державного регулювання, деформація й неповнота ринкових механізмів, монополізм невиробничих структур, що породжує масштабний перерозподіл і необґрунтоване привласнення ренти [2].

Список використаних джерел

1. Данилишин Б.М., Міщенко В.С. Рента та розвиток рентних відносин в Україні Наука та інновації / Б.М. Данилишин, В.С. Міщенко // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ. – №5 – 2006 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Archive%20SI%20Journal/SI_ukr/2006/N5/5_06_81.pdf.

2. Кривов'яз Є.В. Аналіз правового забезпечення здійснення земельних рентних платежів – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://natureus.org.ua/repec/archive/1_2014/25.pdf/.

3. Податковий кодекс України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://urist-ua.net/кодекси/податковий_кодекс_україни/.

4. Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ,17 травня 2007 р.): у 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАНУ України, 2007. – Ч. 1. – 240 с.

5. Задорожний О. Податок на прибуток підприємств в податковому кодексі / О. Задорожний // Все про податки України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://podatki.in.ua/koment.prib.

6. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3 т. / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К., 2008, Т.1. Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с. – Бібліогр.: с. 465-467.

References

1. Danylyshyn, B.M., Mishchenko, V.S. (2006). Renta ta rozvytok rentnykh vidnosyn v Ukraini Nauka ta innovatsii [Renta and development of rent relations in Ukraine Science and innovations]. Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv. : ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Archive%20SI%20Journal/SI_ukr/2006/N5/5_06_81.pdf.

2. Krivovyaz, Ye.V. (2014). Analiz pravovoho zabezpechennia zdiisnennia zemelnykh rentnykh platezhiv [Analysis of enforceability of land rental payments] : http://natureus.org.ua/repec/archive/1_2014/25.pdf/.

3. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The tax code of Ukraine] : https://urist-ua.net/kodeksy/podatkovyi_kodeks_ukrainy/.

4. Aktualni problemy formuvannia rentnoi polityky v suchasnykh umovakh [Actual problems of formation of rent policy in modern conditions] (2007). Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., (Kyiv,17 travnia 2007 r.): u 3 ch. / RVPS Ukrainy NAN Ukrainy. – Kyiv: RVPS Ukrainy NANU Ukrainy, Ch. 1., 240 p.

5. Zadorozhnyi, O. Podatok na prybutok pidpryiemstv v podatkovomu kodeksi [The profit Tax of the enterprises in the tax code], Vse pro podatky Ukrainy. : http://podatki.in.ua/koment.prib.

6. Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku [Financial-monetary levers of economic development] (2008) – Kyiv, T.1. Finansova polityka ta podatkovo-biudzhetni vazheli yii realizatsii [Fiscal policy and fiscal levers for its implementation] (2008) / Za red. chl.-kor. NAN Ukrainy A.I. Danylenka. – Kyiv: Feniks, 468 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Доброскок Стефанія Сергіївна, здобувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Гімназійна, 67, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Доброскок Стефания Сергеевна, соискатель кафедры финансов, банковского дела и страхования,
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Гимназийная, 67, м. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dobroskok Stefaniia Serhiivna, applicant of the Department of Finance, banking and insurance,
SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky GPU name of Grigory Skovoroda»
st. Gymnasia, 67, Pereyaslav-Hmelnitskiy, 08400, Ukraine
e-mail: dobroskokstefaniia@mail.ru

УДК 336.14:352

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КРАЇНАХ З РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Зелик С.С.

Предметом дослідження *є особливості формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, фінансові та організаційні основи.*

Метою дослідження *є обґрунтування досвіду формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою, розробка основних положень, методів та інструментів реалізації.*

Методологією *проведення дослідження виступають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань місцевих бюджетів. В якості методів дослідження застосовано системний і структурний підходи, методи аналізу та синтезу, порівняння та наукового абстрагування.*

Результатами роботи *є виявлення особливостей та систематизування основних засад формування бюджетів територіальних громад у країнах з розвинутою економікою.*

Галузь застосування результатів. *Бюджетна політика держави щодо територіальних громад та інструменти її реалізації.*

© Зелик С.С., 2017